

OPBRENGSTEN VAN
DRIEGANGENGESPREKKEN
MET OPLEIDINGSTEAMS:

**VAN BASIS
BURGERSCHAP
TOT
BURGERSCHAP
SPECIAAL**

Helle Vermeij en Pieter Baay
oktober 2023

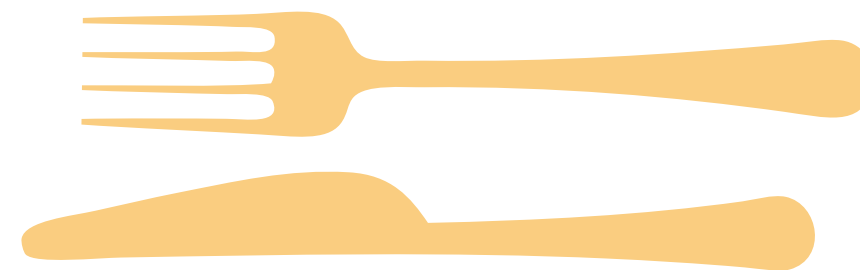
VOORWOORD

Het Nova College wil elke student goed burgerschapsonderwijs aanbieden. Daarin zijn al veel stappen gezet, zoals afronding van het innovatieproject 'Impuls op Burgerschap' in april 2021. Daarin hebben de kerngroep en stuurgroep Burgerschap – met input van vele burgerschapsdocenten – de Basis Burgerschap opgeleverd: de visie op Burgerschapsonderwijs met de belangrijkste thema's en uitgangspunten (concept 2). In juni 2021 is ook het bijbehorende online platform gelanceerd, met een databank aan onderwijsmateriaal.

In de vervolgstap naar implementatie van de Basis Burgerschap waren er zorgen over de herkenbaarheid daarvan in alle domeinen en opleidingen en de mate waarin teams Burgerschap een volwaardige plek in de formatie en in het curriculum geven. Daarnaast was het duidelijk dat er in veel teams überhaupt weinig ruimte (en veel werkdruk) wordt ervaren.

¹ Met dank aan Pieter Baay, Bart van Rosmalen, Laura Polder, Heleen Copini, Sabine Zwikker en Sanne van der Hulst namens Onderwijs124.

² Met dank aan Helle Vermeij, Busra Aydogan, Paula Berkhout, Digna van den Broek, Siema Chennouf, Gonny Farley, Marleen Klooswijk, Eva Pallandt, Ullrich Pansa, Milou Struijs, Mitchel van Vugt en Lucy van der Wal namens Nova College.

HET DRIEGANGEN- GESPREK

We wilden ruimte voor een goed gesprek in de onderwijsteams creëren. Daarom hebben we samen met de netwerkorganisatie Onderwijs124¹ en elf intern geworven gespreksleiders² het 'driegangengesprek' en gevoerd. In drie gestructureerde gangen verkent een teamvertegenwoordiging van 5-8 deelnemers tijdens een maaltijd onder begeleiding welke impulsen zij (willen) geven aan burgerschapsonderwijs. Daarnaast ervaren zij gedeelde waarden en gezamenlijke verantwoordelijkheid voor hun onderwijsontwikkeling. Een inkijkje in de inspirerende werkvormen vind je in hoofdstuk 1.

Het voeren van de driegangengesprekken met de teams had dus twee hoofddoelen:

1. Brede input uit de organisatie voor en bekendheid met de Basis Burgerschap, zodat het een gedragen basisdocument is van ons allemaal. Zodat iedereen zich er in kan vinden en het duidelijk biedt met respect voor de diversiteit van opleidingen.
2. Faciliteren van een open dialoog in de teams over burgerschapsonderwijs, zodat het meer een teamaangelegenheid en vaker onderwerp van gesprek wordt

DEELGENOMEN ONDERWIJSTEAMS

In de periode januari 2022 – maart 2023 hebben we 20 driegangengesprekken gevoerd (met meer dan 25 teams). De aantallen gespreksdeelnemers van de teams liep van 1 tot meer dan 15. In de meeste gevallen lag het aantal rond de 4-8.

Wat vinden collega's belangrijk en uitdagend bij burgerschapsonderwijs? Matchen de beelden en verhalen van het team over goed burgerschapsonderwijs met het concept van de Basis Burgerschap? Van ieder driegangengesprek is een canvas met opbrengsten gemaakt en gedeeld met de deelnemers aan het gesprek. In deze publicatie schetsen we de belangrijkste uitkomsten. In de bijlagen 1-4 zijn ook de losse antwoorden weergegeven.

SAMENVATTING

5

1. DRIEGANGENGESPREKKEN

EEN MENU VAN INSPIRERENDE
GESPREKSVORMEN

7

2. KLASSIEKERS OP DE KAART

WAT VINDEN NOVA-
COLLEGA'S BELANGRIJK?

9

3. MET HET MES OP TAFEL

WAT VINDEN NOVA-
COLLEGA'S UITDAGEND?

15

4. PROEF-WERK

NOVA-COLLEGA'S BEVESTIGEN DE KOERS
EN VRAGEN MEER AANDACHT VOOR...

19

5. NATAFELEN

AFSLUITENDE GEDACHTEN
VAN DE AUTEURS

23

**BURGERSCHAPSONDERWIJS:
OPBRENGSTEN VAN DRIEGANGEN-
GESPREKKEN MET OPLEIDINGSTEAMS**

20
driegangen-
gesprekken
(met meer dan
25 teams)

WAT MEN BELANGRIJK VINDT:

Aansluiten
bij en activeren
van studenten

Koppeling
aan beroep

Kritische
denkvaardigheden
van studenten

Afstemming
in het team over
burgerschaps-
onderwijs

Sociaal
pedagogisch
klimaat

Burgerschap in
het curriculum

DE CONCLUSIE:

Veel intrinsieke motivatie
en gedeelde waarden mbt
burgerschapsonderwijs

Bevestiging koers
Basis Burgerschap

**teams verschillen duidelijk
in wens en uitvoering van:**

- integratie/afstemming van onderwijs
- de vormgeving van hun onderwijs
- professionalisering
- rol van de burgerschapsdocent

Deze verschillen bestaan
er **tussen** teams, maar
ook **binnen** teams

DE UITDAGINGEN:

Aansluiten (of zelfs integreren)
van thema's burgerschap aan
beroepsgerichte onderdelen of
andere generieke onderdelen
is geen vanzelfsprekendheid

Diversiteit en differentiatie

Hoe maken we inzicht-
telijk wat studenten
hebben geleerd?

Balans zoeken tussen
vraaggestuurd vs aanbod-
gestuurd onderwijs

Er is nog geen eenduidigheid
wat de expertise van de docent
burgerschap precies inhoudt
en de rol van deze expert in het
team is nog onduidelijk

Onder-
steuning van
Onderwijs124

11
interne
gespreks-
leiders

AANDACHTSPUNTEN VOOR VERVOLG:

Teamontwikkeling:
Teamondersteuning bij
onderlinge verschillen om tot
gezamenlijke afspraken en samen-
hangend curriculum te komen

Profiel van de docent burgerschap
en bijbehorende professionaliserings-
mogelijkheden uitwerken

Leeropbrengsten burgerschaps-
onderwijs voor studenten
zichtbaar maken

1. DRIEGANGENGESPREKKEN

EEN MENU VAN INSPIRERENDE GESPREKSVORMEN

Uitgangspunten driegangengesprek:

- We creëren (een gevoel van) gezamenlijke verantwoordelijkheid
- We maken de stap naar het individu én naar het team (hoe willen wij zijn)
- We maken het gesprek wederkerig
- We creëren ruimte (tijd) voor de dialoog

Ingrediënten driegangengesprek:

- 5 tot 8 collega's uit een onderwijsteam, waaronder docent burgerschap, beroepsgerichte docent en opleidingsmanager of coördinator
- Eén of twee gespreksleiders
- Gespreksduur 2 a 3 uur (of bij specifieke wensen eventueel korter)
- Een driegangen ontbijt/lunch of diner

Bericht vooraf:

Willen jullie ter voorbereiding nadenken over de volgende vraag:

“Hoe zie jij Burgerschap (in de onderwijscontext van het Nova College)? En concreter: wat wil jij dat studenten tijdens de opleiding hebben geleerd over Burgerschap? Een gedetailleerd antwoord is nog niet nodig, maar laat je gedachten er alvast even over gaan.”

DRIEGANGENMENU

PERSOONLIJK MAKEN

Voorgerecht — 45 minuten

1. **Wat wil jij dat studenten tijdens de opleiding leren over Burgerschap?** Denk even na over een paar zinnen en een bron (een mens, boek, film, beeld, wat er maar in jou opkomt) die jou inspireert en die iets toevoegt daarop. Ieder spreekt één minuut.
2. **Draai je placemat om en zie hier een stukje van de Basis Burgerschap.** Wat heeft dit stukje jou te zeggen? Hoe verrijkt het jouw eerste verhaal? Hoe verhoud je je ertoe? Bevestigt het een bepaalde gedachte of juist niet? Denk er even over na en schrijf één zin over. Hoe verrijkt dit jouw verhaal of juist niet? Ieder spreekt één minuut.
3. Schrijf je persoonlijk statement, die start met: **“Ik wil het burgerschapsonderwijs in mijn team versterken door...”**

SAMEN MAKEN

Hoofdgerecht — 60 minuten

1. **Gesprek op voeten.** De deelnemers gaan van tafel en voeren het gesprek op voeten (of via poppetjes/eendjes op tafel). De eerste persoon licht diens statement toe en gaat ergens staan. Andere deelnemers nemen positie t.o.v. deze mening door dichtbij de persoon te staan of verder weg. Hierna is ruimte voor een gesprek over de plekken, waarbij wordt verkend hoe deelnemers zich verhouden tot het statement. En eventueel wat ze nodig hebben om meer overeenstemming te vinden. Zo worden een aantal statements verkend.
2. **Zoeken naar gezamenlijkheid.** Verkennen van een gezamenlijk teamstatement.

CONCRETISEREN

Nagerecht — 30 minuten

1. **Stappen zetten.** Wat is er voor nodig om jullie teamstatement werkelijkheid te maken. En hoe ziet dat er dan uit? Welke elementen zitten erin en welke stappen gaat wie wanneer zetten?

2. KLASSIEKERS OP DE KAART

WAT VINDEN NOVA-COLLEGA'S BELANGRIJK?

Alle gesprekdeelnemers werd individueel gevraagd wat zij belangrijk vinden als het gaat om burgerschapsonderwijs, hoe men burgerschap in de opleiding ziet, en hoe men het zou willen verbeteren. In deze antwoorden herkennen we een aantal terugkerende punten, die we illustreren met teksten uit de teamstatements.

Deze zijn deels gericht op de inhoud (het belang van kritische denkvaardigheden, koppeling met beroepsinhoud) en deels gericht op de randvoorwaarden van burgerschapsonderwijs (teamaan gelegenheid, sociaal pedagogisch klimaat).

De punten die het vaakst worden genoemd als belangrijk, zijn gebundeld in onderstaande punten:

1. KRITISCHE DENKVAARDIGHEDEN VAN STUDENTEN
2. SOCIAAL-PEDAGOGISCH KLIMAAT
3. BURGERSCHAP IN HET CURRICULUM
4. PROFESSIONALISERING VAN DOCENTEN

5. KOPPELING AAN BEROEP

6. AANSLUITENDE EN ACTIVERENDE AANPAK

7. AFSTEMMING IN HET TEAM OVER BURGERSCHAPSONDERWIJS

Deze punten komen vrijwel geheel overeen met de hoofduitgangspunten zoals die in de Basis Burgerschap (concept 2) zijn benoemd.

1. KRITISCHE DENKVAARDIGHEDEN VAN STUDENTEN

Er komt zoveel nieuws en informatie op studenten af, dat het iets vraagt van hun manieren om informatie te zoeken, te verdiepen en te verbreden. Kun je vanuit verschillende perspectieven kijken en ook de achtergrond ervan begrijpen? De student heeft deze kritische denkvaardigheden nodig om zich staande te houden in de samenleving, die behoorlijke zelfstandigheid van studenten (/burgers) vereist. Het betekent dat zij keuzes kunnen maken, gevolgen overzien en daarbij ook dieper naar zowel de ander als zichzelf kunnen kijken. Kritisch denken gaat in die zin niet alleen over feitelijke informatie, maar ook om het wegen van meningen, motieven en belangen (van jezelf en anderen).

2. SOCIAAL-PEDAGOGISCH KLIMAAT

Bij het wegen van informatie en meningen hoort een continu gesprek van ontdekken en leren. Niet direct oordelen, maar leren luisteren en nieuwsgierig zijn naar elkaar. Dat vraagt een bepaald soort contact tussen studenten onderling en met docenten/medewerkers. Elkaar willen zien en een veilige verbinding aangaan met elkaar. Dat vraagt om een omgeving waarin mensen respectvol rekening houden met elkaar en sociale veiligheid samen borgen. Medewerkers en een leeromgeving die een minimaatschappij vormen, waarin bepaalde houdingen, normen en waarden worden voorgeleefd. Elkaar zien en kennen is de basis.

+ Lokale specialiteit:
teamstatement van beoogd burgerschapsonderwijs

In elke les komt burgerschap terug. Onze studenten zijn dan weerbare, kritische en bewuste burgers, die een actieve rol zoeken in de maatschappij. Ze weten wie ze zijn en wat ze te bieden hebben. Ze zijn weerbaar vanuit kennis en zijn in staat om op inhoud gesprekken te voeren en vanuit verschillende perspectieven na te denken over argumenten. Respect van (voor?) elk mens staat centraal. Meninge(n) mogen verschillen. Dat leidt niet alleen tot inzicht, maar ook tot verantwoordelijk gedrag vanuit zelfbewustzijn.

+ Lokale specialiteit:
fragment uit teamstatement over beoogd burgerschapsonderwijs

“We willen burgerschap laten aansluiten bij de rest van het curriculum. Het wordt betekenisvoller als het op meer plekken terugkomt. Thema’s van verschillende kanten bekijken is belangrijk. Belangrijk om bij de natuurlijke groei naar jongvolwassene en startende in het werkveld, bewustwording van de maatschappij mee te nemen. Niet alleen in het 1e jaar, maar ook in latere leerjaren. Er liggen kansen om Burgerschap aan te laten sluiten bij onder andere SLB en een koppeling te maken met het welzijn van studenten. Vaardigheden ontwikkelen als mens in de maatschappij is belangrijk. Door te leren in projecten blijft dit ook hangen. We willen dit tastbaar maken voor studenten door middel van een portfolio.”

+ Lokale specialiteit:
fragment uit teamstatement over beoogd burgerschapsonderwijs

“Burgerschap betekent voor ons: jezelf veilig voelen, kleinschaligheid, je leeft in school, past bij de context van het vak, meegaan met actualiteiten, studentbetrokkenheid. Studenten worden dan gezien en gehoord en voelen zich vol zelfvertrouwen voorbereid op het werkveld en de maatschappij.”

+ Lokale specialiteit:
teamstatement van beoogd burgerschapsonderwijs

[..] onze studenten worden opgeleid tot maatschappelijke betrokken beroepsbeoefenaren. Bewustwording van studenten van de omgeving in context met het beroepenveld. Studenten ontwikkelen skills om weloverwogen keuzes te maken en om te ontdekken wie ze zijn. Ze ontwikkelen meer zelfstandigheid en harmonie in de omgang met de omgeving. Dat versterkt ook op een positieve manier de beroepshouding van studenten.

3. BURGERSCHAP IN HET CURRICULUM

Naast een veilige leeromgeving en rolmodellen, krijgt burgerschap een plek in het curriculum. De teamverschillen in aanpak worden deels omarmd: het vergt maatwerk om te kijken hoe burgerschapsonderwijs aansluit bij andere vakken, bij SLB en bij de (BOL/BBL-)studentpopulatie. We willen niet één aanpak voorschrijven en dichttimmeren. Wel mag ‘de essentie’ van Burgerschap worden geschetst en mogen we inzetten op het belang van ervaringen: van binnen naar buiten en van buiten naar binnen. Dossiervorming of bewijsmateriaal van studentervaringen kan ons ook helpen om de onderwijsaanpak te expliciteren en verbeteren.

4. KOPPELING AAN BEROEPSCONTEXT

Burgerschapsvorming gaat net zo goed over persoonlijke als professionele ontwikkeling. De algemene vaardigheden en beroepshouding overlappen vaak, dus het heeft gezamenlijke inhoud. Het beroep vormt ook een rijke context, waar studenten ervaringsgericht kunnen leren. Het werkt vaak goed om de inhoud en werkvormen uit het werkveld te koppelen aan burgerschapsvorming.

5. AANSLUITENDE EN ACTIVERENDE AANPAK

We onderstrepen het belang van maatwerk, omdat we willen dat burgerschapsonderwijs aansluit bij studenten. Het gaat om hun zelfreflectie, zelfredzaamheid, zingeving, betrokkenheid, invloed en wendbaarheid. Het praktische begin bij de student zelf kan een goed startpunt zijn. Daarbij willen we dat zij zich bewust worden van hun omgeving; dat zij zich actief verhouden tot anderen. De input van studenten om zulk onderwijs te maken is cruciaal.

+ Lokale specialiteit:
teamstatement van beoogd burgerschapsonderwijs

Wens: meer op basis van behoefte lesgeven. In burgerschapslessen leggen we de basis en burgerschapsvorming is een proces tot en met het derde jaar. Relevant voor student zowel op persoonlijk vlak als op maatschappelijk vlak in werkveld. Alles grijpt in elkaar, zodat er een groot netwerk is van de opleiding. Synergie. Studenten worden op school gedragen op deze manier. Voor studenten is het belangrijk waarom we het vak burgerschap belangrijk vinden tijdens en na school.

6. AFSTEMMING IN HET TEAM OVER BURGERSCHAPS-ONDERWIJS

Burgerschap is niet alleen iets van de burgerschapsdocent, maar van het hele team. Dit was misschien wel het meest terugkerende en belangrijke inzicht uit de teamgesprekken. Er zijn verschillende manieren om burgerschap als een teamopgave te zien; van onderling overleg en afstemming tot gezamenlijke doelstellingen in het teamplan en van het bespreken van actualiteiten door alle docenten tot het gezamenlijk onderschrijven van de burgerschapsopdracht. Hoe mooi als de student ervaart dat beroepsvorming én burgerschapsvorming rode draden zijn in het onderwijs!

+ Lokale specialiteit:
teamstatement van beoogd burgerschapsonderwijs

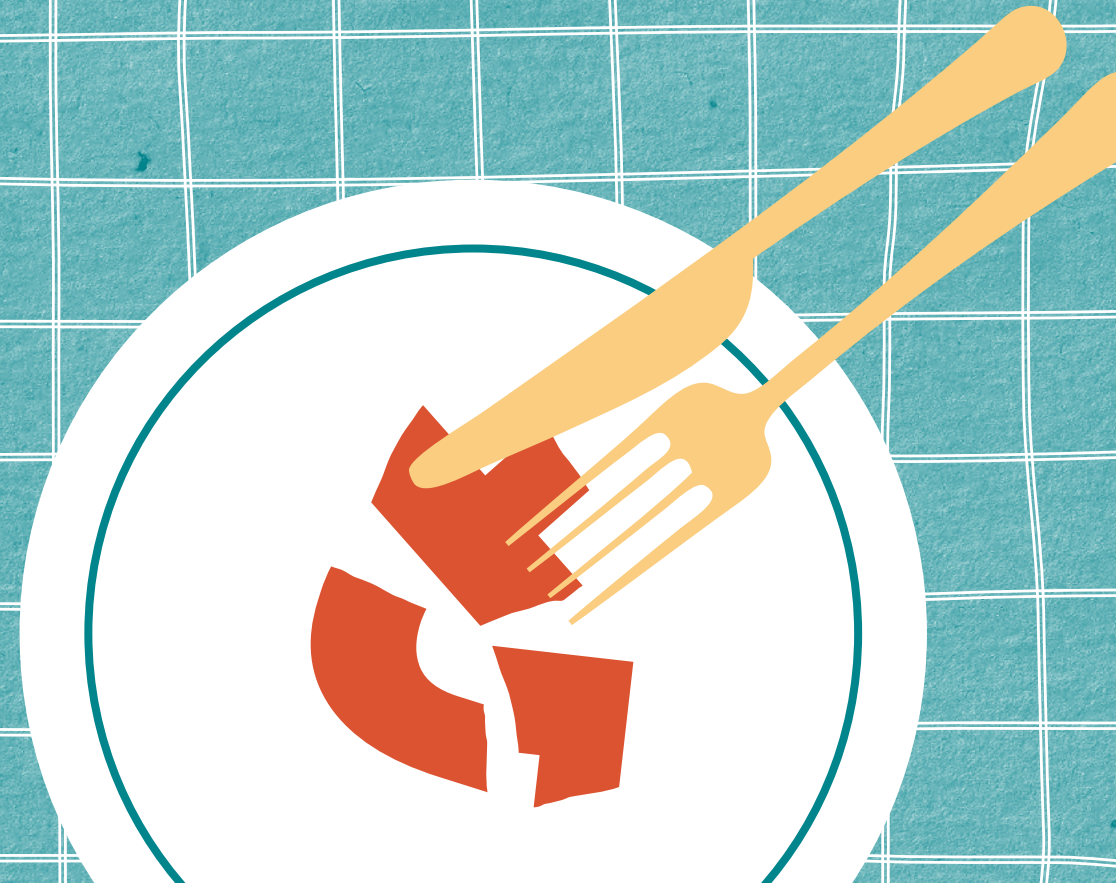
“Samen sterk. We willen Burgerschap op de agenda van het overleg met alle docenten. Meer afstemming. Met docenten Burgerschap en anderen een leidraad ontwikkelen voor de vier dimensies, als beginpunt. Integreren en aansluiten op beroepsvakken. En onderzoeken of we het ook in andere jaren kunnen aanbieden. Burgerschap wordt dan beroep gerelateerd gegeven. Ook moeilijke onderwerpen kunnen dan ontspannen aan de orde komen en ook humor wordt ingezet.”

+ Lokale specialiteit:
teamstatement van beoogd burgerschapsonderwijs

We dienen zelf als rolmodel. We verrijken en versterken de burgerschapsdocent door meer uit te wisselen. Teamleden leven voor, wisselen stelselmatig uit en inspireren elkaar. We waken ervoor dat de inhoud activeert door in te spelen op actualiteiten en onderwerpen vanuit het beroep. We laten niet de inhoud van het programma leidend zijn, maar de actualiteit en het beroep. We hebben het niet alleen over burgerschap, maar gaan vooral ook de maatschappij in om te ervaren en te experimenteren. De docenten burgerschap voelen zich gedragen door het team.

7. PROFESSIONALISERING VAN DOCENTEN

Professionalisering van burgerschapsonderwijs, met name op de punten rondom afstemming in het team, kritische denkvaardigheden van studenten en een sociaal pedagogisch klimaat, komt regelmatig terug in de gesprekken. Dat kan dan gaan om een versterking van kennis en vaardigheden van docenten (bijvoorbeeld op het gebied van het stimuleren van kritische denkvaardigheden van studenten of het omgaan met gevoelige onderwerpen in de klas). Zowel voor docenten burgerschap als juist voor andere docenten, die ook burgerschapsthema's bespreken in de klas. Professionalisering draait ook om meer onderlinge uitwisseling en teamontwikkeling en het gezamenlijk creëren/ behouden van een sociaal veilig leerklimaat (op de onderwijslocatie).

3. MET HET MES OP TAFEL

WAT VINDEN NOVA-COLLEGA'S UITDAGEND?

Tijdens de driegangengesprekken kwamen óók praktijkvragen ter sprake zonder eenvoudig antwoord. Bijvoorbeeld over de integratie met andere (vakgerichte of generieke) inhouden of de mate waarin een onderwijsteam samen verantwoordelijk is. We benoemen een aantal terugkerende punten, die Nova-collega's uitdagend vinden.

De punten die het vaakst genoemd zijn, zijn gebundeld in de volgende uitdagingen:

1. Aansluiten (of zelfs integreren) van thema's burgerschap aan beroepsgerichte onderdelen of andere generieke onderdelen is geen vanzelfsprekendheid
2. Er is nog geen eenduidigheid wat de expertise van de docent burgerschap precies inhoudt en de rol van deze expert in het team is nog onduidelijk.
3. Balans zoeken tussen vraaggestuurd vs aanbodgestuurd onderwijs
4. Hoe maken we inzichtelijk wat studenten hebben geleerd?
5. Diversiteit en differentiatie

MEEST GENOEMDE UITDAGINGEN ROND BURGERSCHAPSONDERWIJS

Er zijn veel verschillende kwalificatiedossiers in het mbo en het ene dossier biedt veel meer natuurlijke verbinding met burgerschap dan het andere. Voor zowel studenten als docenten draagt samenhang in de opleiding bij aan betekenisvol onderwijs, dus is het prettig als opleidingsinhouden en onderdelen logisch op elkaar aansluiten.

Desondanks blijkt het in de praktijk nog best ingewikkeld om burgerschapsthema's logischerwijs aan te sluiten op beroepsgerichte modules of andere algemene thema's, omdat niet iedere opleidingsinhoud even relevante 'haakjes' biedt. (punt 1 aansluiten of integreren van thema's burgerschap)

Daarbij bestaan er binnen Nova verschillende beelden van integraal onderwijs. Vragen die daarbij klinken: op welke verschillende manieren krijgen burgerschapslessen een plek in het nieuwe curriculum? Hoe ver ga je in afstemming, wat is praktisch uitvoerbaar en draagt daadwerkelijk bij? Tussen de opleidingen zitten grote verschillen in inhoud, beroepscontext, niveau, BOL en (volwassen) BBL, locatie, teamomvang- en samenstelling, externe inzet en aantallen klassen. En natuurlijk speelt het onderwijsmodel en de opbouw van het curriculum van de opleiding ook een belangrijke rol in het vormgeven en vervlechten van burgerschapsthema's. En zelfs binnen de klassen kan de studentenpopulatie zeer divers zijn. Kortom: er is geen kant-en-klaar patroon voorhanden om burgerschap passend voor iedere opleiding of locatie vorm te geven: dit vraagt om maatwerk en inspelen op de specifieke opleidingscontext. (punt 5 diversiteit en differentiatie)

Daarom bestaat voor veel deelnemers de volgende stap uit het samen onderzoeken hoe burgerschapsonderwijs, loopbaanonderwijs en de beroepsgerichte onderdelen elkaar kunnen versterken. De nadruk bij deze verbindende aanpak ligt op het vergroten van eigenaarschap van studenten, ze de waarde van Burgerschap als onderdeel van hun opleiding te laten ervaren, waarbij ook dit onderdeel logisch deel uitmaakt van hun opleiding en vorming tot beroepsbeoefenaar in spé. (punt 3 balans tussen vraaggestuurd en aanbod gestuurd).

WAT VRAAGT DIT VAN HET TEAM EN DE DOCENT?

Wanneer er meer verbinding ontstaat tussen de diverse opleidingsonderdelen, doet dit een aanspraak op de competenties van de betrokken docenten. Denk aan het vermogen het onderwijs in groter verband te kunnen bekijken en daarover met elkaar het gesprek te voeren. Dat gesprek stimuleren en faciliteren kan door tijd en ruimte te maken voor samenwerking en voor het denken vanuit de ontwikkeling van studenten. Met andere woorden: samen nadenken over de visie/essentie en de uitwerking daarvan. Die uitwerking reikt tot de plek in het rooster, waarmee de waarde van Burgerschap kan worden uitgestraald. Daarbij is het ook wenselijk dat er afstemming plaatsvindt tussen de burgerschapsdocenten van de teams op verschillende locaties die dezelfde crebo's hebben. Ook dat is nu nog geen vanzelfsprekendheid en zal georganiseerd moeten worden.

+ Lokale specialiteit: fragment uit teamstatement over beoogd burgerschapsonderwijs

Wij willen het burgerschapsonderwijs in het team versterken door met elkaar in gesprek te blijven over beroepshouding, actualiteiten en activiteiten. Daarvoor zijn diverse tools en middelen nodig. Niet een individueel iets, maar gedragen door iedereen, ondersteund met goed lesmateriaal, projecten en één visie. Docenten zijn dan enthousiast, iedereen is betrokken en de ruimtes zijn netjes. Het management is ondersteunend en studenten krijgen studiepunten voor burgerschap. Gezamenlijke verantwoordelijkheid om de gezamenlijke burgerschapsvisie uit te dragen.

Hoe meer verbinding er ontstaat tussen de diverse opleidingsonderdelen, hoe meer afstemming dit vraagt in het team en tussen docenten. Dat roept de vraag op: wie regisseert dit proces en in hoeverre is het burgerschapsonderwijs een teamopgave of is deze belegd bij een daarvoor benoemde burgerschapsdocent?

Er is behoefte aan een meer geëxpliciteerde rol van de burgerschapsdocent, zowel in de inhoudelijke en pedagogisch-didactische expertise die deze te bieden heeft, als ook in de ruimte en verantwoordelijkheid die deze heeft binnen het team en binnen het Nova College. **(punt 2 behoefte in eenduidigheid expertise burgerschapsdocent)**

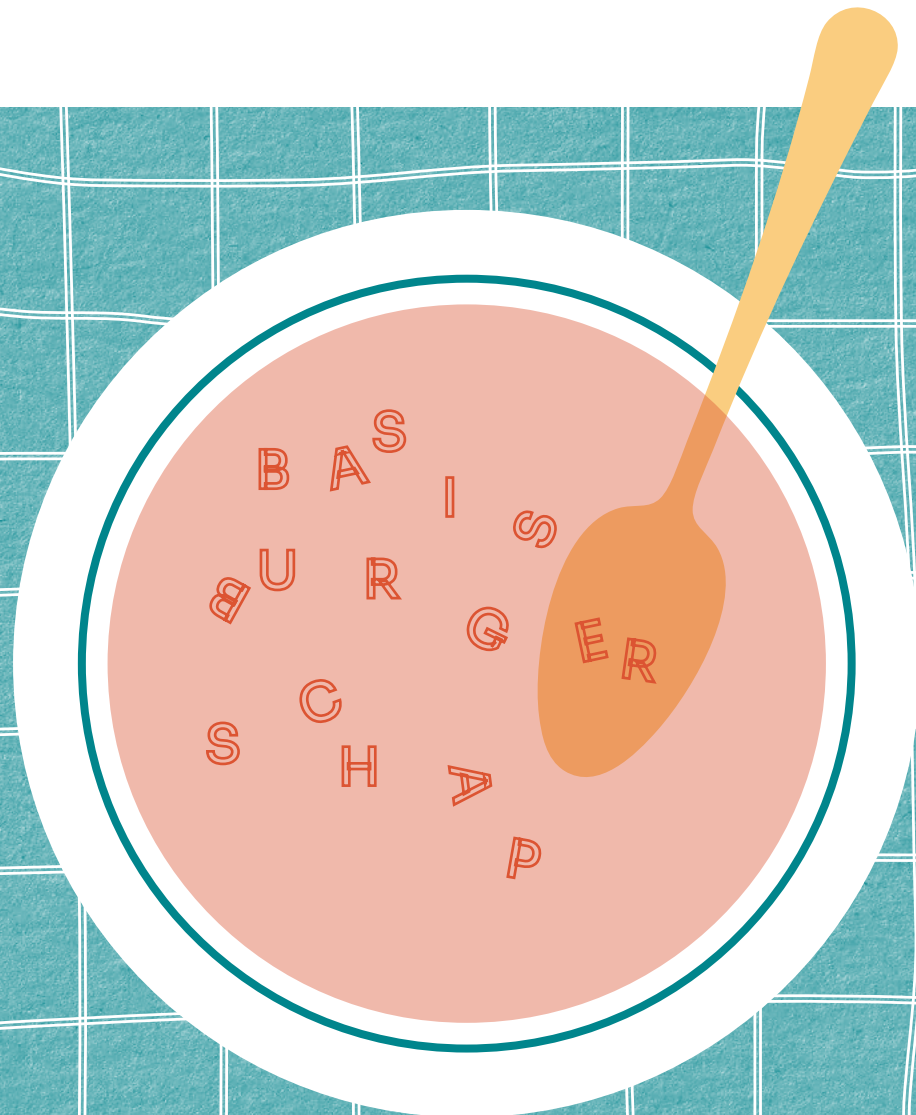
Een mooie vraag om met elkaar aan te werken: hoe stellen we de student in staat het leren en de groei daarin inzichtelijk te maken? **(punt 4 hoe maken we inzichtelijk wat studenten hebben geleerd)** En welk richtsnoer kunnen we hen Nova breed bieden?

'Studenten hebben een eigen taak in het grote geheel en zijn trots op wat ze doen. Zoals we het hele onderwijs, inclusief het burgerschapsonderwijs, vormgeven, doen we het goed. We kunnen wel kritisch naar de burgerschapsprojecten kijken en deze verversen. En het gesprek voeren over het concretiseren van maatstaven en richtlijnen?'

Deze aandachtspunten zijn zowel aan de teams om verder uit te werken, maar geven ook op centraal niveau aanknopingspunten voor uitwerking in bijvoorbeeld de vorm van handreikingen.

4. PROEF-WERK

NOVA-COLLEGA'S BEVESTIGEN DE KOERS EN VRAGEN MEER AANDACHT VOOR...

Tijdens de gesprekken lazen collega's elk een deel van de Basis Burgerschap. Ze voerden het gesprek over wat zij hierin herkenden en belangrijk vonden. Ook gaven zij onenigheden of aandachtspunten mee. We benoemen een aantal terugkerende of opvallende.

Nova-collega's delen de koers zoals in de Basis Burgerschap geschetst. Dat blijkt uit steeds de bevestiging van de grote lijnen en ook dat de punten die zij belangrijk vinden (zie hoofdstuk 2) – bijna een op een dezelfde categorieën zijn als de uitgangspunten van de Basis Burgerschap. Wat specifieker is er waardering voor de (ook gevoelige) thema's die de Basis Burgerschap dekt en dat studenten leren omgaan met veranderingen in de wereld. Ook de aandacht voor identiteitsontwikkeling enerzijds en de maatschappelijke actualiteit anderzijds wordt belangrijk gevonden. Deelnemers noemen ook de aandacht voor kennis en kritisch denken. Naast de inhoud zijn deelnemers ook blij dat Burgerschap als doorgaand leerproces, meer dan één jaar, kan worden aangeboden en dat het om (deels) specifieke expertise en scholing van docenten vraagt.

Aandachtspunten, die volgens sommige deelnemers nog teveel buiten de kaart blijven, gaan voor een klein deel over inhoudelijke thema's. Zo wordt een enkele keer aandacht voor zelfzorg, duurzaamheid/circulaire economie en culturele thema's genoemd.

Met betrekking tot de tone of voice van de Basis Burgerschap gaat een enkele opmerking over de tekst over zichtbaarheid op het rooster en verantwoording (een beetje controlerende uitstraling) en de pedagogische aanpak (heeft iets belerends).

Teams verschillen over de afstemming tussen burgerschapsonderwijs en loopbaanonderwijs of beroepsgericht onderwijs. Sommigen pleiten voor meer beroepsgerichte aandacht; anderen pleiten ervoor dat burgerschap niet te functiegericht gemaakt moet worden en

dat je met het integreren ook iets kwijt raakt. Hoe dan ook vinden deelnemers het belangrijk om expliciet te maken wat wel/niet wordt verbonden.

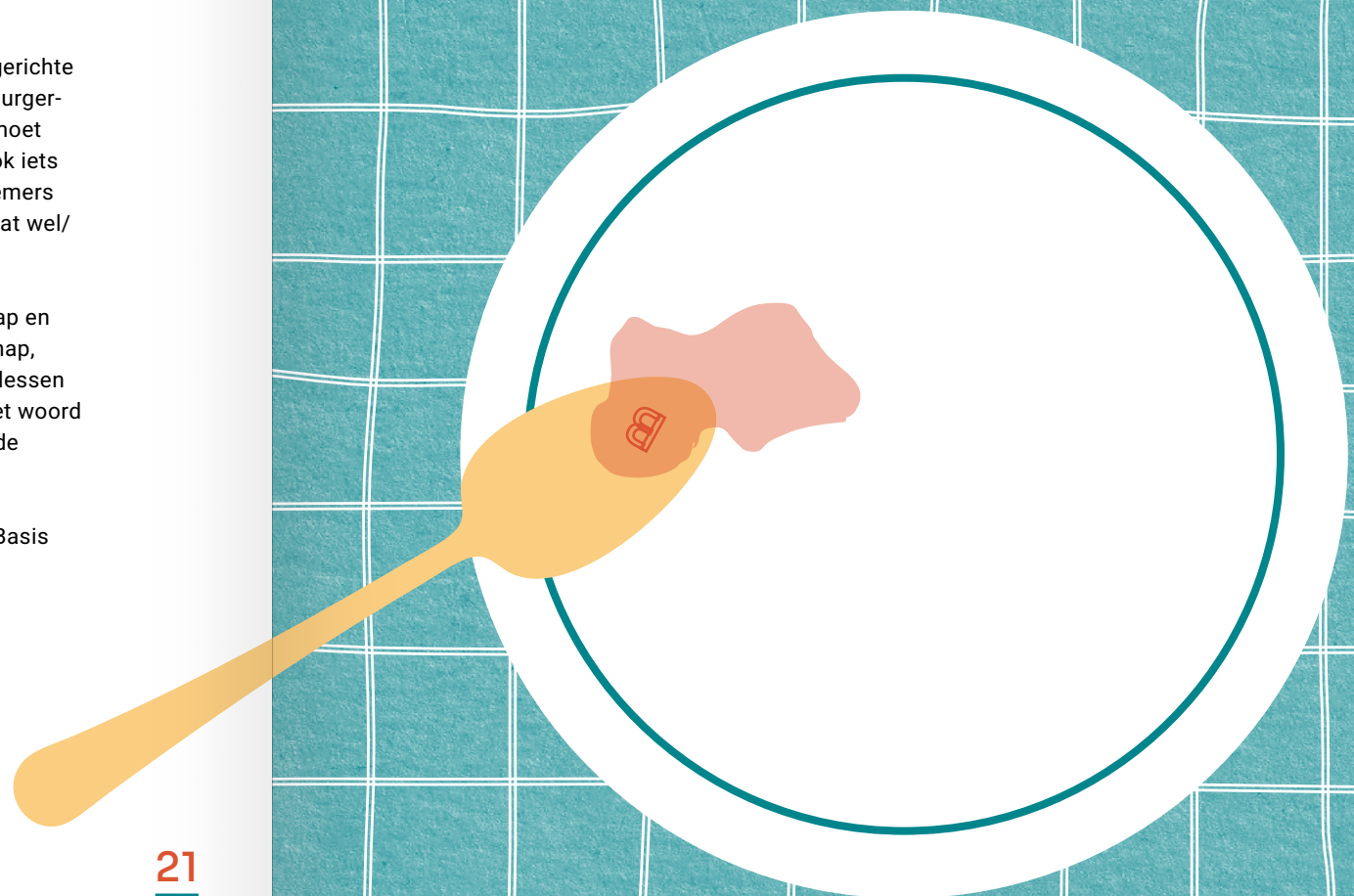
Teams verschillen ook van mening over de benodigde docentkwaliteiten en scholing. Deelnemers stellen de vraag wat docenten moeten kunnen: welke richtlijnen zijn hiervoor en betekent het dat iedereen burgerschap kan geven? Voor sommige aspecten is het juist belangrijk dat alle teamleden een rol nemen; op andere specialistische onderdelen is inhuur van experts mogelijk. Ook vinden sommige deelnemers scholing nodig. Voor het bespreken van gevoelige kwesties, maar ook voor onderwijsvormen bij thema's die studenten minder liggen of waarvoor zij minder gemotiveerd zijn. Docenten merken toenemende verharding en minder onderling begrip bij studenten. Deelnemers noemen de praktijk weerbarstig en daar is een veilig peda-

gogisch klimaat niet altijd goed te garanderen. Daarom mag scholing ook minder als individuele aangelegenheid worden gezien.

Sommigen pleiten voor meer beroepsgerichte aandacht; anderen pleiten ervoor dat burgerschap niet te functiegericht gemaakt moet worden en dat je met het integreren ook iets kwijt raakt. Hoe dan ook vinden deelnemers het belangrijk om expliciet te maken wat wel/niet wordt verbonden.

Tot slot worden in de Basis Burgerschap en de gesprekken de begrippen burgerschap, burgerschapsonderwijs, burgerschapslessen en burgerschapsvorming genoemd. Het woord 'burgerschapsonderwijs' werd tijdens de gesprekken het meest gebruikt.

Voor de verdere aanscherping van de Basis Burgerschap, zijn deze gesprekken en inzichten erg waardevol geweest.

5. NATAFELEN

AFSLUITENDE GEDACHTEN VAN DE AUTEURS

De bedoeling achter het ontwerp van de driegangengesprekken was teams in de gelegenheid stellen om op een ontspannen manier een goed gesprek met elkaar over burgerschapsonderwijs te voeren.

Tijdens de gesprekken zelf startten we met de vraag wat een ieder zou willen dat studenten tijdens de opleiding leren over burgerschap en na te denken over een bron daarbij. Vanwege privacyredenen en omvang hebben we dat hier niet gedeeld, maar wat een prachtige en ontroerende verhalen hebben we mogen horen! En wat een intrinsieke motivatie is er bij de Nova-collega's als het gaat om burgerschapsthema's! Een stevige basis voor interessant en kwalitatief burgerschapsonderwijs.

Ook in de statements kwam dat terug, maar dan in gezamenlijkheid: veel gedeelde waarden en motivatie om samen studenten op te leiden tot kritische professionals die hun weg weten te vinden in de samenleving. In de gesprekken schuurde het meestal ook wel een beetje – en zo was het ook ontworpen – zeker in het gesprek op voeten waar fysiek zichtbaar werd waar iedereen stond.

Zoals al bekend, verschillen teams duidelijk in hun **wensen en de uitvoering daarvan** als het gaat om de integratie/afstemming van onderwijs, de vormgeving van hun onderwijs, professionalisering en de rol van de burgerschapsdocent. Deze verschillen bestaan er **tussen teams**, maar ook **binnen teams**.

De verschillen **tussen de teams** zijn - binnen het kader van de wettelijke vereisten, de Basis Burgerschap en het verantwoordingsdocument - welkom en verrijken het burgerschapsonderwijs op het Nova College.

De verschillen **binnen de teams** zullen wel tot een gezamenlijk curriculum en gezamenlijke afspraken moeten leiden over bijvoorbeeld professionalisering en de rol van de burgerschapsdocent. Teams verschillen enorm in de ontwikkelfase van hun burgerschapsonderwijs. Bij een aantal teams is er een gedeelde visie op onderwijs die gezamenlijk wordt voorgeleefd en op basis waarvan het curriculum wordt vormgegeven. Voor deze teams was het driegangengesprek een prettige aanleiding om hun burgerschapsonderwijs verder te ontwikkelen. Aan de andere kant van het spectrum zijn er teams die nog niet eerder een goed gesprek over burgerschapsonderwijs hebben gevoerd. We merkten dit al bij het plannen van de gesprekken, waar het voor sommige teams veel gebruikelijker en meer haalbaar bleek om stil te staan bij hun onderwijsontwikkeling. De prioriteit kan natuurlijk elders liggen, en de werkdruk is hoog, maar als het betekent dat sommige teams maar zelden met elkaar een gesprek met elkaar voeren over het onderwijs en hun curriculum, dan lijkt ons dat zorgelijk.

Al met al hebben de driegangengesprekken een waardevol inkijkje gegeven in de ideeën, waarden, vraagstukken, dilemma's en dynamieken als het gaat om burgerschapsonderwijs van het grootste deel van de teams van het Nova College. Dat is waardevol voor teamleden onderling, voor teams die van elkaar willen leren en om beleid op te formuleren en gerichte ondersteuning te kunnen bieden. Hiermee wordt burgerschapsonderwijs en de Basis Burgerschap van ons allemaal.

VOORUITBLIK

Teams hebben tijdens het driegangengesprek afspraken gemaakt over vervolgstappen en een canvas met de belangrijkste opbrengsten is per team gedeeld. Teams kunnen daarmee verder aan de slag. Voor de teams die gewend zijn aan voortdurende doorontwikkeling en herijking van hun curriculum en aanpak, zal dat vermoedelijk makkelijker gaan dan voor andere teams. De vraagstukken van onderwijs-teams daarbij verschillen. Zoals 'hoe kunnen we studenten actief betrekken bij het burgerschapsonderwijs, zodat ze optimaal gemotiveerd in het onderwijs staan?' of 'Wat is er nodig om studenten weloverwogen keuzes te laten maken?' en 'In welke vorm giet je burgerschapsthema's die verder bij de

belevingswereld van de student of van de expertise van docent afliggen?'

Ook de behoefte aan ondersteuning of scholing daarbij verschilt per team. In de lijn van professionalisering (zie hierna), zullen we dat meenemen. Naast het faciliteren van het gesprek (het ene hoofddoel), hebben we brede input opgehaald voor een aanscherping van de Basis Burgerschap (het andere hoofddoel). De kerngroep Burgerschap gebruikt alle waardevolle informatie uit de gesprekken om de Basis Burgerschap verder aan te scherpen. Deze kan binnenkort worden vastgesteld.

Vervolgens gaan we aan de slag met het inmiddels wat verouderde Verantwoordingsdocument LB om afspraken rondom verantwoording, afsluiting, vrijstellingen en dergelijke vast te leggen. Mogelijke nieuwe wet- en regelgeving van kwalificatie-eisen van Burgerschap kan daar ook nog invloed op hebben.

Een andere lijn die we gezamenlijk centraal en decentraal gaan oppakken is de lijn van professionalisering van burgerschapsdocenten en ondersteuning van teams rondom burgerschapsonderwijs. Dit sluit ook aan bij de doelstellingen van de kwaliteitsagenda, waarmee het burgerschapsonderwijs ook op de middellange termijn impulsen zal blijven krijgen.

EVEN STILSTAAN EN LUISTEREN

Wat nou.
Wat nou als we heel even stoppen.
Heel even stoppen met doorgaan.
Even stilstaan en luisteren.
Luisteren naar onszelf.

Wat nou.
Wat nou als we de mantel van
een volle agenda, urgentie en
klaarstaan even mogen neerleggen.
En onze kant en klare oordelen
even kunnen laten varen.
Als we samen gaan zitten.
Wat gebeurt er dan?

Wat nou.
Wat nou als we andere geluiden horen.
Een nieuw beeld mogen vormen.
Welk vlammetje wakkert dan
zachtjes aan?

Wat nou.
Wat nou als er dan ruimte ontstaat.

Ruimte voor aandacht in de drukte.
Ruimte voor eenvoud in de complexiteit.
Ruimte voor flexibiliteit in de kaders.
Ruimte voor kwaliteiten.
Ruimte voor samenwerking.

Wat nou.
Wat nou als we vaker even stoppen
met doorgaan.
Even stilstaan en luisteren.
Eventjes maar.

Opbrengsten van
driegangengesprekken
met opleidingsteams:

Van Basis Burgerschap
tot Burgerschap Speciaal

oktober 2023

Auteurs:

Helle Vermeij en Pieter Baay

Driegangengesprekken gevoerd
januari 2022 - maart 2023

Gespreksleiders en ontwerp
driegangengesprekken:

Nova College: Helle Vermeij, Busra Aydogan,
Paula Berkhout (kerngroep Burgerschap),
Digna van den Broek, Siema Chennouf,
Gonny Farley, Marleen Klooswijk
(kerngroep Burgerschap), Eva Pallandt,
Ullrich Pansa, Milou Struijs, Mitchel van Vugt
(kerngroep Burgerschap) en Lucy van der Wal

Onderwijs124: Pieter Baay, Bart van Rosmalen,
Laura Polder, Heleen Copini, Sabine Zwikker
en Sanne van der Hulst

Grafisch ontwerp:

Sanne Vos

